

UČITELJSKI T O V A R Š.

List za šolo in dom.

Izhaja 1. in 15. dan vsakega mesca, in velja za celo leto 2 gold. 50 kr.,
za pol leta pa 1 gold. 30 kr. nov. dn.

Tečaj III.

V Ljubljani 1. maja 1863.

List 9.

Otroški glas do staršev in odgojiteljev.

Dovolite, blage serca, da mi ubogi, nezmožni otroci spregovorimo in vas milosti prosimo! Zdi se nam, da veliko naših staršev in odgojiteljev ne ravna z nami tako, kakor bi bilo za nas prav in dobro. Veliko staršev ne pomisli, da so njih otroci naj večji zaklad, kterege bi ne mogli nikdar dovolj varovati. Godí se nam nekterim že v naj nježniši mladosti tako hudó, da ne moremo popisati. Že komaj na svet pridši moramo že iti iz ljube domače hiše k ptujim ljudem, kateri nas večkrat prav sirovo preskerbujejo. Kako radi bi to in uno svoji mili mamiči potožili in ji serce mečili, pa ne moremo! Nekteri starši nas preradi izročujejo nerodnim pesternam in deklam, ktere za vse drugo bolj skerbé, kakor za nas, in nas namesti prav, pa slabo učé in slabe zglede kažejo. Nam, ki smo ubogih staršev, pa se večidel, posebno po mestih zeló hudo godí. Starši morajo iti dan za dnevom po svojem delu; mi pa smo sami doma, in se klatimo lačni in stergani po ulicah sim ter tje, kakor neumna živina. Čeravno hodimo tudi v šolo, pa kaj nam pomaga, ker še ne spoznamo svoje sreče? Namesti da bi se pridno učili, se le raji potepamo s slabo tovaršijo. So starši, ki z nami ravnaajo preojstro, pa tudi taki, ki so z nami premehki. Nekteri nas preveč in přezgodaj hvalijo, pa tudi če nas za vsako malo nerodno reč grajajo in še celó neusmiljeno pretepajo, nas dostikrat po telesu in duhu pokvarijo. Večkrat nas priganjajo, da bi delali in storili, kar še ne moremo, pa nas tudi pusté,

da pasemo lenobo in si hudobije zmišljamo. Včasih se nam premalo privoši, da bi se kaj učili; so starši, ki nas ne pošiljajo radi v šolo in nam nevoljni kupujejo, česar nam je za nauk treba. Naj bolje se nam še godi v šoli, če smo tako srečni, da dobimo dobre, previdne učnike. Gorje pa nam je, če pridemo kakim brezvestnežem v pest! Še milo materno besedo nam zaprejo in nas s ptujim jezikom neusmiljeno terpinčijo.

Oj usmilite se nas, ve boljše serca! Varujte nas, da nas hudobni in vertoglavi ljudje ne pačijo in ne mučijo. Glejte, zakaj zidar naj bolj skerbno ravna, kadar postavlja novemu poslopju podstavo? Zakaj vertnar mlado drevesce krivi, kadar je še šibko? Zakaj kmetovavec toliko skerbno obdeluje spomladi polje? Gotovo zato, ker se sploh vé, da, kakor se kako delo ali stvar prične, tako je večidel pozneje. Mi smo podstava velikega prihodnega poslopja — celega naroda, smo mlade drevesca v božjem vertu in pomladna setev na neizmernem polju, — ali ne zaslužimo tedaj, da nas vsak, kdor ima z nami opraviti, prav skerbno odgojuje?

Res, da smo zelo sitni, nepokojni in radovedni in tudi dostikrat zelo nehvaležni za velike dobrate, ki jih prejemamo od svojih odgojiteljev; toda to naj modrega odrasčenega človeka nikakor ne ustraši in ne utruji. Kdor pozna naše serca, bo vidil, da so mehke kakor vosek in da se rade vdajajo temu, kdor jih previdno obdeluje.

Ljubi blagi ljudje! nikoli nas ne zanemarjate, temuč bodite nam na vseh neznanih potih naši zvesti in ljubeznjivi vodniki!

Otroci.

Iz zgodovine keršanske ljudske šole.

(Dalje.)

Dan današnji ni je skoraj v celem cesarstvu fare, da bi ne imela šole. V vsaki šoli podučuje učitelj, ki je kos svoji nalogi. To se nam zdi kaj navadnega, kakor post. jesti in piti. Ali ni bilo popred tako? Pred sto leti v Avstrii niso poznali, ljudske šole, še celó pričakoval kaj takega nihče ni; pri nas na Krajskem pa pred 20. leti se še nobenemu od tega ni sanjalo, kar je sedaj v resnici doveršeno, in kar vsaki dan vidimo. Kdo je vse to vpeljal, kdo se trudil, da se je vse izpeljalo?

Hvaležnost navadna tirja, da se to ne pozabi, ampak tudi potomcem za vědni spomin ohrani.

Vsakdo sicer, ki je količkaj z najden v zgodovini, povedati vē, da je nepozabljiva cesarica Marija Terezija tedanje šolstvo osnovala. Kdo pa so bili tisti možje, ki so cesarico z mnogoverstnimi opravki obloženo tega opominjali, kdo ji je v tem blagem prizadetju svetoval in izpeljati pomagal, kdo je prvi spisal tiste šolske bukvice, kojih sedaj na stotero tisučev povsod imamo, kdo se je poslednjič trudil in boril, da bi teh dobrotnih naprav, ktere so druge dežele poprej vživale, tudi Kranjsko se vdeleževalo?

To hočemo sedaj na kratkem omeniti.

Karol VI. je zatisnil oči, njegova hči, 23 letna Marija Terezija, gospa visokih dušnih darov, omožena s Franc Štefanom, vojvodom lotarinškim, nastopi vladarstvo za njim. Skerbni oča se je leta in leta trudil, marsikaj žertoval, da bi bil varno dedšino svoji hčeri zapustil. Vsi vladarji evropejski so mu slovesno obljubili, da nočejo motiti njegove naslednice v mirnem vladarstvu Avstrije. V teh mislih se je Karol VI. k pokoju vlegel. Ali prišlo je vse drugače. V osemletni vojski pridobila si je še le pravico do podedvanih dežel; zgubil se je dragi biser — Šlezija — iz njene krone; kolikorkrat je vidila Šlezijarja, jo je skoraj jok posilil. — Več vredna kakor zmaga nad sovražniki je bila pa duševna moč, ki se je ravno zaradi velike nevarnosti pokazala. Prebivavci Avstrije so pokazali, da niso imenje umerlega človeka, za čigar lastnino ni treba drugega kakor roke stegniti; da so živi udje mogočne Avstrije, ne pa nanos dežel pod raznoverstnimi imeni. To so posebno nekteri sovražniki v svojo lastno škodo spoznali. — Še preden je bila vojska za nasledstvo avstrijskih dežel končana, stopili so iz cesaričnega svetovavstva stari ministri; na njihovo mesto stopili so novi, ki so državni voz v hitreji tek spravili. Odstranili so, kar je bilo postaranega, stvarili nove oblike, odperli si nove pota. Kolikor bolj se je cesarica v letih postarala, toliko bolj so se razvijale državne prenapredbe. Vse postave izvirale so iz ednega sredotočja, in kakor so okolisčine posamesnih dežel tirjale, so jih tudi spolnovali enakomerno. Z eno besedo: birokratizem se je ta čas začel, in je tudi marsikaj dobrega vpeljal, ter je zedinil raztresene moči, spēče pa k novemu življenju budil in klical. Začelo se pa je tudi tisto

trinoštvo, s cvetico v roci, katero se preverže v malenkostno nagajanje, ki ima povsod oči in ušesa, prepoveduje in zapoveduje v domači hiši in še celó ljudske šege hoče vravnati, da je le vse po enem kopitu vrezano, marsiktero lepo cvetico po-
 habi, in marsiktero lepo rastliko s korenino izruje.

V poslednji dobi njene vlade, posebno od leta 1770. — 1780. je bila vstanovljena ljudska šola.

Preden pa od tega dalje govorimo, ozrmo se po posame-
 mesnih deželah avstrijskih, ter poglejmo, kakšne so bile šole,
 kakšno ljudsko odgojenje po njih.

(Dalje prih.)

Praktična slovensko-nemška gramatika.

(Dalje.)

III. Prilogi.

Priložaji sedanjega časa.

Gramatika razklada dalje. Pod čerko I. povedana je bila
 djavna beseda (Thätigkeitswort), t. j. časovnik, pod II. obrav-
 nana je bilo ime, tukaj pod III. pa pové, kakšno da je ali da
 more biti ime.

Treba je sedaj poznati vez (copula), ktera veže ime in
 prilog; ta vez pa je časovnik biti (sein). Iz tega namena ob-
 ravnuje se tukaj časovnik biti.

Lastnost v daljnem pomenu pové pa tudi priložaj sedanjega
 časa, post. umirajoč je tisti, kateri umira; kdor reče, je rekoč.
 Kristus najde na Oljski gori učence speče; ko bi bili čuli, bi
 bili pa čuječi. — Zatoraj dobili so tudi tukaj svoje mesto pri-
 ložaji sedanjega časa.

Vaje nemško-slovenske.

1. Povej mi ti I., kako rečeš sam od sebe, kadar si po-
 koren svojim staršem? Ubogam svoje starše, in sem pokoren.

Kako porečem jest pridnemu učencu? Ti si priden.

Kako bom rekel od Janeza, ker se priljudno vede? On
 je priljuden i. t. d. Poskusi naj se sedaj po nemški zaviti,
 post. Kaj se pravi pokoren? — Kaj se pravi — sem? — Sku-
 paj — da se bo vezalo Ich bin gehorsam kako v
 drugi in tretji osebi?

2. Fruchtbar, rodoviten, in dr. Vaje tukaj odbrane pojasnujejo kaj lepo vodila za množno število podane pod II. Množno število nemških imen se naznanuje . . .

3. Zgledi tukaj navedeni pojasnujejo osebne zaimena. Prašati se tukaj more, post.: Sestra je pokorna: Kdo je pokoren, on ali ona? S tim se pa pojasnujejo osebne zaimena.

4. Navedeni so tukaj priložaji sedanjega časa in njih slovenski prevod. V 1. natisu naše gramatike bilo je preveč na novo skovanih besed, ktere so pa sedaj izpuščene, post.: ermunternd, podbudejoč, tröstend, tolažijoč, i. t. d. Takih besed po navadi ne rabi naše slovensko ljudstvo, tedaj tudi ni treba, da bi se jih otroci vadili; so pa tudi nepotrebne, ker jih z drugimi lahko namestimo.

Opombe. Nekaj malega za učitelja. Prilogi so povedavni (aussagend) ali priloživni (beigefügt). — Die Schwester ist gehorsam — Die gehorsame Schwester). — Govori se pa tukaj le od povedavnih prilogov.

Različnost nemškega in slovenskega jezika zadost naznanjuje naša gramatika; naveden je tudi zgled po vseh 3 spolih v edinem in množnem številu. Učitelj naj si prizadeva to pojasnovati otroku v več zgledih. Slovenski otroci prav radi ženskemu spolu *e* pristavljajo, post.: die Mutter ist gute.

Pomen priložaja se težko otroku do dobrega dopové; tedaj morda ni napčno iz prvega memo iti in ga pozneje obravnavati, ko so že bolje spoznali časovnik in to, kar dopové.

Vaje slovensko - nemške.

Od tih ravno nič posebnega omeniti ni, kar bi že ne bili povedali spredaj. Prilogi se otrokom tako rekoč naj bolj prikupijo, ker jih naj lažje razumejo; otrok namreč prav dostikrat odgovori, če ga prašaš, kaj da dela kmet: Kmet je priden. — Kaj delajo mati? Mati so dobri. Pri teh vajah se tedaj le oblike nemškega jezika naj bolje vterjujejo, post.: Wie ist der Freund? Der Freund ist treu. Wie sind die Freunde. — Was hat hier das Wort „Freund“ für einen Endlaut bekommen?..

IV.

Razne plemena imen. — Potem ko smo pod čerko III. spoznali, kakošne so reči, prestopimo se dalje in pogledjmo, kaj da so imena, kar zadeva njih stan, opravila — ali pri rečeh raba, post.: Moj oče obdelujejo zemljo, so kmetovavec. Kaj

so tedaj moj oče? .. Brat služi za hlapca, kaj je tedaj moj brat? Neža šiva — kaj je tedaj Neža? Miha zna hiše staviti, kaj je tedaj Miha? Ti v šolo hodiš, kako se pravi otrokom, ki zavoljo poduka v šolo hodijo? kaj si tedaj ti? Jest sem... Tvoja sestra tudi hodi v šolo. Kaj pa je tvoja sestra? Jes (učitelj) tudi hodim v šolo... Kaj pa sem jest? .. —

Vse, kar živi in diha in je v prid človekov vstvarjeno, je žival...

Živali so pa štirinogate, zverina, laznina, tiči, ribe i. t. d.

Kaj je škerjanec? Kaj je karp?

Nektere živali je človek privadil, da so pri njem, in skerbí za njih stanovanje, kermo; tem pravimo domače živali. Kakošna žival je konj, zajec? ... Nektere živali druge vjedajo, imenujemo jih tedej vjedne živali.

Na zemlji raste mnogotero rastlin: cvetic, žit, zeliš, dreves... Kaj je roža (vertnica)? .. Kaj je oves? Kaj je roman? Kaj je jablan? Kaj je smreka? Kakšno drevo je jablan, kakšno smreka?

Kaj je vaš Karol? on hodi v šolo, kaj je tedaj? Ali je tvoj brat Tonče že velik? Kako pa pravimo majhnemu človeku? .. otrok, deček, deklica. Kaj je Tonče? Kaj je Jože? Ti si doma v Ljubljani, ti na Verhniki, ti pa na Viču. Kaj pa je Ljubljana, kaj Verhnika, kaj pa Vič? Ktera voda teče po Ljubljani? Ktera pa v Krakovem v Ljubljanico priteče? Kaj je Ljubljanica, kaj je Gradašca? Kaj pa je Golovec, kaj pa Šmarna gora?

Kako pravimo lenemu človeku, kedar ga opominjamo? Popusti lenobo, poprimi se pridnosti. Nesnažnemu pravimo: Privadi se snažnosti. Kteri človek pa ima lenobo na sebi, kteri pridnost, kteri otrok ima bogljivost? Bogljiv, len, priden, snažin so imena za lastnost. Iz teh imen za lastnost pa napravimo ime samostalne, post.: vbogljivost, pridnost, lenoba, in potem povemo od tih imen, ali so lepe, ali ostudne, ali se človeku spodobijo, ali se mu ne spodobijo. Pridnost se spodobi mladosti... Pridnost je čednost. Kaj je potem lenoba. Kaj je resničnost, kaj pa je potem laž?

Ako tedaj rečem: Brat je hlapec. Sestra je šivilja, povedal sem od brata, od sestre, kaj da je... Pervo ime pové, kdo da je, drugo pa, kaj da je tisto ime, od kterega je bilo govorjeno, zatoraj se drugo ime pravi povedavno ime.

Razkladali smo nekaj obširnejši nauk od povedavnih imen, ker je:

a) otrokom od začetka nekoliko težavnejše, da bi dobro razumevali nauk od povedavnih imen; b) ker se tukaj govori od raznih plemen imen, kar je tukaj v zgledih le nekoliko omenjeno; učenik naj tedaj te mertve zglede oživlja, naj otrokom razklada nauk od imen bolj na drobno. Nekdajna slovnica „deutsche Sprachlehre“ obravnovala je precej pri začetku nauk od imen, ker je bilo brati: Imena se razdeljujejo in so:

1. Lastne imena, 2. splošne imena, 3. zbravne imena; ali naša gramatika to, kar v stavkih poočituje, in vpletuje temu nauku tudi razpravo od povedavnih pa od zloženih imen. Zategadelj se pa mora učitelj malo dalje tukaj pomuditi, da doversijo učenci dvojno nalogo.

Opombe. Pod čerko *a* je razloženo, kako da se povedavno ime od podsebkra razločuje. Pod čerko *b* pa se govori od zloženih imen 1. kaj da so, 2. kaj da pomenijo. Ker namreč prva beseda pové, kakšna da je druga, kje se nahaja, kako da izveršuje svoje opravilo, tedaj drugo bolj na tanko določuje, se imenuje določivna beseda; le mislimo na zložene imena „Fruchtbaum, Haushür, Schnellschreiber i. d., pa nam bo ta reč bolj jasna.

Pod čerko *c* se govori od lastnih imen, kolikor je tukaj treba otrokom vediti; pod *d* se govori od snovnih imen in pa od miselnih.

Tukaj morda ni napčno, ako učenik po kakovosti svoje šole kaj več pové od miselnih imen. Mislimo pa tukaj na njih izpeljavo iz prilogov imen, časovnikov pa njihove končnice... gerecht, ehrlich, rechtschaffen—heit, — hoffen, erwarten, erzählen—ung, Freund, Feind, Zeuge, Meister—schaft; pa na njih pomen. Kakor se izpeljava nemških miselnih imen razločuje, ravno tako se pa more povedati, kako da v slovenskem izpeljujemo miselne imena. *e.* Tukaj je povedano, kako da se narejajo iz moških imen ženske s pomočjo končnice *in*. Lepa prilika je tukaj za razkladanje slovenskih imen, gledé na njih končnice.

Vaje slov. - nemške

so kakor drugod v ta namen, da se učenci vadijo, dane pravila djansko rabiti; kar zadeva pomen posameznih besedi, povedano bilo je že poprej, da

različnost jezikov obstoji v tem, da Slovenec nima zloženih imen; prevaja zložene imena s prilogi ali pa z dvema imenomoma zvezanima med sabo s predlogom, post.: ruta za vrat, molitevske bukvice. — Nemec rajši govori z imeni, Slovenec pa raji govori s časovniki, post.: Ich werde das in Erwägung ziehen. = To si bom prevdaril i. t. d.

(Dalje prih.)

Pomenki

o

slovenskem pisanji.

xx.

U. „K necej kneginji.. vnucih.. necega dne.. k družemu.. pri velikej..“ — ali je to spreminjanje nekterih soglasnikov poljubno, ali ima gotove pravila?

T. Glej, kaj veléva slovnica?

U. „Goltniki se radi prelivajo v sičnike, in sicer *k* v *c*, *g* v *z*, rejše *h* v *s*:

a) pri samostavnih pred sklonilom *i*, n. pr. otrok — otroci, otrocih; travnik — travnici, travnicih; o potoci, na roci, v sprezi itd. — V pisavi se ta spreminjava, ki se opira na staro slovenščino in tudi na ljudsko govorico, po mnogih straneh le preveč zanemarja; večkrat bi dajala govoru prijetno spremembo.

b) pri prilogah pred sklonili: *i*, *ih*, *im*, *imi*, pa tudi v ednini pred sklonili: *ega*, *emu*, *em*, n. pr. tak, tacega, tacemu, tacem, taci, tacihi itd., drag, dražega, dražih, dražimi itd.; redkeje tih — tisihi itd.

c) pri glagolih I. vrste, katerim se koren na *g* in *k* dokončava v velewniku n. pr., streg — strezi; mog — pomozi; leg — lezi; strig — strizi; rek — reci; sek — seci itd.“

T. Iz tega lahko posnameš, kateri soglasniki se spreminjajo in pred katerimi glasniki.

U. Goltniki — *g*, *h*, *k* — pred ozkima samoglasnikoma — *i* in *e*. —

T. Preden te vodila nekoliko pretreseva, beriva še to, kar pravi slovnica (Janežič 1863.) o posebni spreminjavi imenovanih soglasnikov pred *i*, *e* in pred *ě* v skazavnem, ktera se tu in tam sliši, v pisavi pa doslej še ne rabi. —

U. „Gorenško in koroško narečje nespremenjenih goltnikov pred *i*, pa tudi pred *e*, sploh ne trpi in jih pravilno v sičnike ali nepravilno v šumnike preliwa, n. pr. čita m. kita, svetniči m. svetniki, svetnici; sraje m. srage; muše m. muhe; rjuše m. rjuhe; na rjusi, na roci, na nozi ali noji itd. Temu gre tudi pripisati, da govorimo po Koroškem, kakor so govorili in pisali stari Slovenci, n. pr. o potočč, na klobučč, v mracč, v Belacč, v Prazč, na prazč, v lozč itd.“

T. Ne le po Koroškem, temuč tudi po Kranjskem govorijo sim ter tje tako; toda o tem sklonu sva že govorila, in javalne bi se ta spreminjava v splošno rabo ali celo v pisavo spraviti dala. Da je pa uno spreminjanje goltnikov v šumnike le posebno in nepravno (k. mečine, muše, roče, mošči, čisel, čihati, čje itd.), to se razume samo po sebi.

U. Ktero spreminjevanje je torej pravilno pri imenih in prilogih?

T. Pri imenih ali samostavniki se spreminja *g* v *z* ne le pred *i*, ampak tudi pred *e*: v lozi, v lozih; v dolzi, v dolzeh; ravno tako v prilogih, in časi celo v *j*: družega, ubozemu, dolzimi; družega, družim, družih itd.

U. Mislim, da je to le po nekterih krajih, ker se ne čuje pogosto.

T. Res ni pogostoma, vendar daje jeziku lepoto in spremembo zlasti, kadar ni posiljeno.

U. Ravno tako poredkoma se spreminja *h* v *s*: glusega, glusemu, glusih; susih, susimi itd.

T. Naj bolj je res v navadi *k* spreminjati v *c*: otroci, otrocih, celo v storivnem: z otroci, kar nekdanj ni bilo; zlasti v prilogih: enacega, -emu; visocega, globocega itd. Vendar se iz enega zgleda ne sme sklepati na vse. Otroci se govori res povsod, oblaci ali rojaci pa ne; po praznicah, na travnicah — v množnem številu — se čuje bolj pogostoma kot v enojnem štev.: mi je na jezici, po roci, v mlaci, o mraci, v lozi, v dolzi itd. Tako se ravna sprememba po krajih — tu je navadna, tam ne. V nekterih prilikah pa tudi v pisanji ne gre spreminjati.

U. V katerih ne?

T. Za soglasniki, razun jezikovcev *l*, *n*, *r*, ni v navadi in bi bilo zoper lepoglasje; tako p. sladek, težak, krotak, ozek itd. se čuje le sladkega, težkega, krotkemu, ozkih, ne pa: sladcega, težcega, krotcemu, ozcih itd. Prehajajo in sprevračajo se goltniki v sikavce le za samoglasniki in

jezičnimi soglasniki: dolzega, tencemu, gorcih; tudi v imenih: Turci, Gerči, volcje (nam. volčije), volcéh; terzih itd.

U. Po tem tacem je ta spreminjava vterjena v nekdanjosti in v bližnjih jezicih slovanskih?

T. V staroslovensčini je zelo vterjena in skorej splošnja pri imenih pred *i*, *e* in *ě*.

U. Toraj se je poprijemajo nekteri spet v pisanji posnemaje staroslovensčino.

T. Kar je prav, je prav. Večkrat daje govoru prijetno spremembo. Presiljave se je vendar ogibati.

U. Pa sem slišal, da pri prilozih, dokler smo pisali — iga, — imu, — im, se smejo spreminjati goltniki, pred *e* pa ne, kakor sedaj pišemo — ega, — emu, — em; ali je to res? Kako je to, da slovnica uči drugač?

T. Narod *a*) ne govori ne *e* ne *i* na tanko v teh sklonih; *b*) spreminja pa pogostoma, kakor se bere tudi pri celo dobrih pisateljih; *c*) ako je resnična sostava iz priloga in osebnega zaimena: drag-jega, drag-jemu, dragjem.. — je po tem pravična tudi sprememba. — Vendar povej mi še, kar pravi zastran tega najna slovnica v opombah k sklanjavi!

U. „Kakor pri samostavnih, spreminjajo se goltniki *k*, *g*, redkejši *h*, tudi v prilogovi sklanjavi pred *i* (pred *e* samo v 2. 3. 5. edinem sklonu moškega in srednjega spola) v sorodne sičnike *c*, *z* (nepravilno *j*), *s*. Ta spreminjava se vendar po gostem opušča, hodi si zavoljo preobilice sičnih glasov v slovensčini, bodi si iz ozira na staro slovensčino, ki v edinem rodivniku in dajavniku, in v množnem rodivniku, mestniku in druživniku ne potrjuje te spremembe“.

T. Kar pravi zastran premnozih sičnikov, je res; kar pa zastran staroslovensčine, je treba nekoliko razločiti imensko zaimensko in vzajemno sklanjo, v tem ali unem spolu, in kakor se pri zaimenih najde sprememba, tako velja tudi pri nekterih prilogih: *k* necej, množéh, tacémi, kolicémi itd.

U. Kako je pa pri glagolih?

T. Pri glagolih perve verste je pravilo gotovo; toraj se mora v velivnem naklonu pisati vselej: strezita, strezite, reci, recita, peči itd. in nikdar: strežita, strežite, rečite, peči itd. — Drugač je pri glagolih pete verste ali oblike, kjer se goltniki spreminjajo le v nekterih in le tu in

tam. Le ti se smejo unim prištevati, ker pri teh je spreminjava, bi djal, poljubna, na voljo ali — na uho — dana, kakor pri unih; p. spregati — sprezati, dregati, — drezati, stegati — stezati; dvizati (podvizati se); zlecati se (vlekem); bercati (berkati — berknem); mecati (mekak); očesati in očehati itd.

U. Ktere misli si tedaj ti sploh o teh spremembah?

T. Časih je spreminjati lepo in dobro, in razlika je prijetna zlasti, kadar se več goltnikov snide zapored (dragega, drugega — dra z ega, dru z ega); časih je posiljeno in preobilno (rojaci, junaci, koraci, o mraci); časih pa celo mehkužno in priskutno (v susih pa glusih oresih; na jezici pa na dolzi itd.)

XXI.

U. Pred nekaj časom so sploh pisali v nedoločivnem viditi, vediti in v deležji preteklega časa vidil, -ila, -ilo, vedil, -ila, -ilo; sedaj pa se bere večkrat videti in vedeti, videl in vedel, — kako je to?

T. 1) Videti in vedeti pišejo nekteri, kakor se mi zdi, iz naslednjih vzrokov: *a)* ker se je nekdej, v staroslovensčini, tako pisalo; *b)* ker se v nekterih slovanskih jezikih še vedno tako glasi in pisari; in *c)* ker je tudi nam Slovencem ostalo še iz tretje oblike ali verste terpivno deležje: viden, veden.

U. Kako bi bilo v četerti obliki?

T. V četerti se *d* spreminja v *j*: vaje n, soje n, saje n, reje n iz vadi ti, sodi ti itd.; v tretji pa ostane *d* nespremenjen, kar se razvidi iz glagolskega imena: sedenje, smerdenje, bledenje itd. — Ravno tako je v tretji obliki v djavnem deležji preteklega časa -*el*, -*ela*, -*elo*: velel, želela, donelo; v četerti pa *i*: valil, žalil, lovila, tajilo.

U. Zakaj smo doslej pisali vidil — vedil, vidila — vedila, vidilo — vedilo?

T. 2) Zato, ker sta *a)* po izreki in po naglasu v četerti obliki, torej naj bosta tudi po pisavi: vidil, vedila itd.; *b)* se sicer v 3. obliki *e* vselej na tanko glasi v preteklem času: sedela, veléla, želélo, v teh — videla, vedelo — pa le napol in kakor v 4. obliki: meril, póčila, terčila, pičilo, — torej vidila, vedilo; *c)* vedil se v tej pisavi dobro loči od vedel

iz vedem, vesti (ducere) 1. oblike, kar bi bilo drugač dvomljivo; *d*) imata oba glagola celó v terpivnem deležji prilik mnogo, kjer *d* ostane: — večidel se sliši *poden*, *spoden* iz *poditi*, *spoditi* nam. *pojen*, *spojen* (iz *pojiti*, *spojiti*), *spriden* iz *spriditi* nam. *sprijen* (*sprijen in - et iz sprijeti*), *začudenje* nam. *začujenje* (iz *začuti*), *utruden* nam. *utrujen* itd. Tako je prav tudi *viden* in *veden* nam. *vijen* (iz *viti*) in *vejen* (iz *veti*). Hrovatje in Serbljani si v tem pomagajo, da spajajo ali tesno sklepajo *dj*: *vidjen*, *sudjen*, *utrudjen* itd., in poslednji imajo lastno znamenje za oni glas v svojem pravopisu. *e*) sta *vediti* in *viditi* tudi v sedanjem času nepravilna: — *vem* (izvem, *zvem*, *povem* — *povedati* — *al - an* itd.); *vidim* ima naglas na *deblu* nam. na *osebilu*, kakor ga imajo glagoli njegove podobe v 3. obliki (*-ím*), in tudi v velivnem se čuje po nekterih krajih *vidj* nam. *vidi*, *vidjte* in *vijte* nam. *vidite*; *viž'ga*, *viž'jo* celo sem že čul kakor v stsl: *viž d'* (*vide*).

U. Po tem takem ni treba pomišljevati, kako sta pisati glagola ta.

T. Pač res!

Šolska roba.

Kako naj se otrokom basen razlaga.

Prašali so orla: „Zakaj izrejaš svoje mlade tako visoko v zraku?“ — Orel pravi: „Kako bi si odrasčeni upali tako visoko proti solncu leteti, če bi jih nizko na zemlji izredil“.

Ta povedka je basen. Zakaj pravimo, da je basen? — Ali morda zato, ker se tukaj pripoveduje od živali, ki pametno govori? — Ne samo zato, ampak zato, ker nam ta povedka kaže lep nauk, ki se na izmišljeno reč obrača. Kteri nauk nam kaže ta basen? — „Kar se mlad naučiš, star storiš“. — Važen izrek za odgojitelje in starše. Iz česa je sestavljena ta basen? — Iz vprašanja in odgovora. Ne pové se v basni, kdo je pralal, ker to tudi ni potrebno, da bi se vedilo. Kako je mislil vprašavec? — Mislil je, da je bolje, če bi orel naredil gnjezdo v kakem nizkem germu. Zakaj je vprašavec tako mislil? — Ali se morejo narediti tudi kake druge povedke iz človeškega življenja, ki bi bile tej basni podobne? — To se vé da; postavim: Ljudje prašajo očeta: „Zakaj ne pustiš svojega sina v slabe tovaršije?“ Oče pravi: „Ali bi potem sin, ko bi odrastel, se ne pečal s slabimi ljudmi?“

Ali:

Prašali so mater: „Zakaj svoje otročice tako malo oblečeš, kadar jih vodiš ven pod milo nebo?“ Ona odgovori: „Ali bi pozneje mogli prebiti na vetru in vsakem vremenu, če bi jih zdaj pomehkužila?“

Ali bi se ne mogla ta basen bolj obširno povedati? — Kaj bi se še lahko pristavilo? — Postavim, vprašavec bi lahko povedal, zakaj bi bilo bolje, če bi orel svojih mladih ne imel tako visoko. Nasproti pa bi tudi orel lahko odgovoril kaj iz svoje skušnje i. t. d.

Kako naj se učencem „Enkrat ena“ razjasnuje.

Vsak nauk se mora učencem na tanko razjasniti in razkazati, če se hoče, da ga razumejo in zapomnijo. Posebno pa se to mora zgoditi pri „Enkrat eni“, ktere se morajo učenci že v višjih razredih do dobrega navaditi, in sicer tako, da je popolnoma njih lastnina.

Za poodčitanje „Enkrat ene“ naj se rabijo persti in čerte. Postavim:

Janez, pojdi k tabli in pokaži nam en perst! Učitelj naredi tudi eno čerto na tablo. Kolikrat vidite perst, in kolikrat čerto na tabli? Perst in čerta sta tukaj tedaj le enkrat vsak za se; mi pa jih tudi lahko večkrat pokažemo. Pokaži nam, Janez, še en perst zraven prvega. Učitelj naredi tudi dve čerti na tablo. Kolikrat vidiš zdaj en perst? kolikrat eno čerto? — Koliko je dvakrat ena? Vidite otroci, da pa tega ne bote pozabili, bomo vse to lepo na tablo zapisali. Če imam kako reč večkrat, lahko rečem, da jo imam 2 krat, 3 krat, 4 krat i. t. d. Pogledjte!

1	krat	1	je	1
2	„	1	ste	2
1	„	2	„	2
1	„	3	so	3
3	„	1	„	3 i. t. d. (Mnogo zgledov.)

|| ||

Tine, pokaži mi tolikrat en perst, kolikor je tukaj na tabli čert! Kolikrat si en perst pokazal? Mihec, pokaži nam na desni roki dva in na levi roki dva persta! Kolikrat dva persta nam kažeš ob enem? — Tukaj vidite dve čerti in tukaj zopet dve; kolikrat stojite te čerti tukaj? — Koliko je tedaj čert, če ste 2 krat 2 čerti? — Vidite, 2 krat 2 je ravno toliko kot 4 krat 1.

||| |||

Zdaj sem naredil k tima dvema čertama še eno čerto zraven; kaj morem se storiti, da bomo imeli 2 krat 3 čerte, t. j. 6 čert? — Kolikrat 3 je to?

|| ||

Koliko čert je tukaj? — Kolikrat dve čerti ste tukaj? — Koliko je 2 in 2 in še enkrat 2 vsega vkup? Kolikrat smo šteli 2 po 2? — Koliko ste 1 krat 2? — 2 krat 2? 3 krat 2? — Koliko pa 2 krat 3? Koliko 3 krat 2? i. t. d.

|||| | |||| | |||| | ||||

Vidite, tukaj sem naredil toliko čert na en kupec, kolikor imate na vsaki roki perstov. Koliko perstov imaš na obeh rokah? Kolikrat 5 perstov? — Koliko perstov imate dva dečka na rokah? Kolikrat 5 perstov imata? — Kdo mi zna teh pet čert tako le šteti: 1 krat 5 — 2 krat 5 — 3 krat 5 — 4 krat 5? — Koliko je 4 krat 5 gold.? — V 1., 2. in 3. klopi sedi povsod 5 učencev. Kolikrat 5 učencev sedi v klopih? Koliko je vseh? i. t. d. Vse to naj se zopet zapiše, kakor zgoraj.

Tukaj zgoraj je 5 krat 6 čert, to je 30 čert. Ako je 5 krat 6 30, mora pa 6 krat 6 za 6 več biti kakor 30; koliko je tedaj 6 krat 6? — Vemo tudi, da je 6 krat 1 toliko kakor 1 krat 6, 6 krat 2 toliko kakor 2 krat 6; tedaj bomo zapisali:

6	krat	1	je	6
6	„	2	„	12
6	„	3	„	18 i. t. d.

Take vaje naj učenci tudi izdelujejo sami na svojih tablicah.

J a j c e.

Kurje jajce vsak pozná in tudi vé, da so dobra in tečna jed. Otroci dobé o veliki noči rudeče pobarvane t. j. obvyročene jajca ali pirhe. To pa še ni vse, kar se vé od jajca. Še sedem in sedemdeset drugih reči je pri jajcu, akoravno se ne morejo z jezikom pokusiti in z nosom poduhati.

Jajce se že zunaj vidi, da je kaj posebnega. Vidi se, da je kurje jajce na enem koncu nekoliko debeleje, na drugem pa bolj poojstreno. Po navadi je dva palca dolgo in je na debelejem koncu kaki palec debelo. Vendar se dobé tudi kurje jajca, ki so veliko večje, kot sicer, in imajo dva rumenjaka. Nektero jajce je skoro popolnoma okroglo, nektero pa zelo podolgasto. Nekteri mislijo, da se iz poojstrenih jajc petelinčki, iz okroglejih pa putke izvalé. Jajce je lepo belo kakor naj čistejše apno. In to je lahko; saj je lupina tudi res iz apna, ki ga kure zobljejo. Lupina se naredi malo pred, preden je jajce zneseno. Lupina je zelo gosta, pa ima vendar prav majhne luknjice, ki se s samimi očmi ne morejo viditi. Zato, da pa ne izteče kaj iz jajca, je pod lupino vse dobro zavarovano. Skozi lupino mora iti zrak ven in notri, ako ne, bi mali pisček ne mogel v njem živeti. Če bi se jajce s kako tako rečjo prevleklo, da bi zrak skozi ne mogel, bi se ne spridilo, pa tudi, če bi bil že pisček v njem, bi poginil.

Če jajce ubijemo, vidimo beljak, rumenjak in neko kožico. Ako pa vse to bolj na tanko pregledujemo, zapazimo in vidimo, da ima jajce z vsém sedem zavitkov. Beljak je brez okusa in duha in skoro previdljiv, in je morda za to, da mladičku ni mraz, kadar ga starka pusti in si hrane išče. Rumenjak je oljnat in je mladičeva prva hrana. — Da se jajce izleže, je treba 32 stopnjic gorkote R. Ko kokuš 8 ali 12 ur jajce leže, se že pozna v jajcu prvi sled nove živalice. Naj pred se naredi glavica, iz te pa se izcimi herbtisce in drugi život. Šesti dan je že živalica tolika, da se že sama premika. Štirinajsti dan dobi živalica že perje, in če se iz jajca vzame, že s klunčikom sapo v sé jemlje. Devetnajsti dan že živalica čivka, kar se že skozi lupino sliši. Eno in dvajseti dan začne pisček že lupino kavsati, starka mu pomaga, — in živalica pride iz zavora, in si nekaj časa potem, ko se pri starki posuši, že sama išče hrane. — To je prečudna povedka od jajca, iz ktere

vidimo, kako neizrečeno modro je stvarnik vse reči vstvaril in kako ljubeznjivo skerbi za vsako svojo naj manjšo stvarico.

Z a s t a v i c e.

1. Kaj je naj boljšega na svetu?
2. Kdo je naj modrejši?
3. Kdo je naj bogatejši?
4. Kdo je naj večji bedak?
5. Ktera žival je naj močnejša?
6. Ktera palica je naj težja?
7. Kdo rabi kostene klesče?
8. Kdo ima ostroge, pa jih ne rabi?
9. Kdo orje brez pluga?
10. Ktere dekleta imajo lesene zobé?
11. Kdo je vedno pod streho, pa je vendar vedno moker?
12. Kdo vozi pod mostom, ne pa po mostu?
13. Kje raste seno in otava?
14. Kdaj seje kmet repo?
15. Kaj je človeku enako, pa vendar ni živo?
16. Kaj vedno teče, pa vendar nikamor ne pride?
17. Kaj je brez začetka in konca, pa vendar ni večno?
18. Kdo ima belo glavo pa zelene noge?
19. Ktera trava raste naj višje?
20. Kterih zastavic noben vedež ne ugane?

U g a n k e.

1. Dobra vest. — 2. Kdor sam sebe pozná. — 3. Zadovoljni. — 4. Kdor sam sebe hvali. — 5. Červ, ker je človeka in žival. — 6. Beraška. — 7. Rak. — 8. Petelin. — 9. Kert. — 10. Grabljice. — 11. Jezik. — 12. Brodnar. — 13. Nikjer; raste le trava. — 14. Nikoli; seje le repno seme. — 15. Njegova podoba v ogledalu. — 16. Ura na steni. — 17. Perstan. — 18. Zrela zeljnata glava s štorom. — 19. Gorska. — 20. Kterih mu nihče ne zastavi.

Še ena zastavica brez uganke.

Kako se učitelju pri nekterih gospokah odpeva ali respondira, kadar išče in tirja svojega terdo zasluženega plačila?

Fr. M.

Resni občutki.

Milo se glasite strune
Za spomin preteklih let,
Ki pri blišu blede lune,
Jih prebiram danes spet!

Solza za solzo se vtrinja,
Tužno bije mi serce,
In obličje se spreminja,
Straši neko me gorjé.

Novice.

Ravnokar je prišel na Dunaji na svitlo zapisnik (katalog) c. k. založništva šolskih knjig, v katerem se vidi, da je od 1. julija 1861. l. izšlo več novih reči za ljudske šole, in sicer v nemškem jeziku 7, v laškem 5, v českem 2, v poljskem 5, v ruteniškem 4, v hrovaškem 2, v serbskem 1, v madjarskem 2, v rumanskem 1, v hebrejskem 1. Slovenci nismo to pot nič dobili. — Za Česko in Ogersko je to založništvo posebej. Tako bi bilo tudi pri nas na Slovenskem dobro. Potem bi nam ne bilo treba čakati pri bukvarjih potrebnih šolskih knjig, katerih saj v Ljubljani skoro nikoli ne dobimo toliko in takih, kolikor in kakoršnih nam je treba. Slišali smo, da se ta važno reč že obravnjuje.

Iz Ljubljane. Mestna denarnica je dobila po blagi oporoki gosp. prof. Metelko-ta 46.000 gold. za podporo revnih sirot ali zapuščenih otrok ljubljanskih. To je lepa, lepa pomoč in veselo upanje za marsiktero siroto. Ako bi „Tovarš“ kaj smel o tem reči, bi rekel, da upa, da se bo s temi denarji tudi kaj za uboge učence Šentjakopske glavne šole storilo, v kateri so večidel mestni otroci bolj ubožnih staršev. Kakor je oporoka gosp. Schlar-ka-ja volila lepi dar učencem in učenkam normalne in nunske šole, tako naj bi oporoka gosp. Metelko-ta osrečila Šentjakopsko, pa tudi Ternovsko in Šentpetersko šolo.

Iz Ljubljane. Z razpisom preč. ljubljanskega knezoškofijstva 20. aprila t. l. pod št. 364/59 se učiteljstvu ljudskih šol naznanja zbirka zemljovidov, ki je prišla na svitlo v c. k. zalogi šolskih knjig na Dunaji, in se imenuje: „Geographischer Atlas zum Gebrauche der Schulen in Oesterreich“. Ta zbirka obsega 33 zemljovidov, ki veljajo 3 gold. 20 kr. Tudi posamesni listi se dobivajo po 10, 17, 18, 19 in 21 kr. — Živo se priporoča, da naj si to zbirko napravi vsaki učitelj, in toliko bolj, ker bi bila sramota vsakemu, ki podučuje mladino, ako bi ne bil izurjen v zemljopisju, in pa tudi zato, da bi to lepo vednost v vsakdanji in nedeljski šoli vpletal med nauk in razkladal, kakor je primerno.

Premembe v učiteljskem stanu.

V ljubljanski škofiji. Prestavljeni so g. g.: Pavel Zorè, zač. učitelj, iz Kamne gorice na Berdo (Egg ob Podpeč); — Jernej Pirnat, zač. učitelj, z Berda v Kamno gorico; — Jož. Oder, podučitelj, iz Idrije v Lašče.

Odgovorni vrednik:
Andrej Praprotnik.

Natiskar in založnik:
Jož. Rudolf Milic.